

MERAGİ'NİN MAKASIDÜ'L-ELHAN VERSİYONLARI YAHUT YENİDEN ADLANDIRMA YAPILABİLİR Mİ? TIMURLU ŞAHRUH VE OSMANLI MURAD ARASINDA MERAGİ

USLU Recep¹

ÖZ

Türk Müziği tarihini temsil eden kahramanların hayatları hakkında bilinmeyenleri araştırmak Türk müzikologlarının araştırma alanlarından biridir. Biyografilerin sağlıklı yazılabilmesi bu araştırma sonuçlarına bağlıdır. Dünya müzikologları da bu alanda çaba harcamıştır. Abdülkadir Meragi ya da Maragalı Abdülkadir Türkiye’de 1925’ten bu yana araştırılan Doğu ya da Türk müziği tarihinin önemli bir şahsiyetidir. O, hem müzik nazariyatçısı hem icracı hem de nazariyat yorumcusu olarak yerli ve yabancı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu makalede ele alınan eserlerinden Makasidü'l-elhan’ın tespit edilen yazmalarının çeşitli eserlerde tam bir listesi verilmiştir. Fakat bütün araştırmacılar Makasid yazmalarının tek bir eser, tek bir kompozisyondan oluşan eser olarak düşünmüş, bazılarının diğerlerine göre eksik olduklarını ifade etmişlerdir. Gerçekte ise bu araştırmada, bütün Makasid yazmalarının tek bir kompozisyondan oluşmamakta olduğu karşılaştırmalı metin yöntemi ile ortaya konulması amaçlanmıştır. Tek bir kompozisyondan oluşmayan aynı adı taşıyan eserler arasında edisyon kritik metodu uygulanamayacağı tespit edilmiştir. Makasidü'l-elhan yazmalarının aynı adı taşısa bile üç versiyon oldukları bu üç versiyonun ancak iki gurup Makasid versiyonuna indirilebileceği bu araştırmanın sonuçlarından biridir. Makasid’in birinci gurubu Sultan Şahrüh Timuri adına, ikinci gurubu ise ikinci Murad Osmani adına yazılmış yazmalardır ve kompozisyonları yüzde doksan oranında farklıdır.

Anahtar Kelimeler: Abdülkadir Meragi, Makasidü'l-elhan, Türk Musikisi Tarihi, Sultan II Murad, Sultan Şahrüh Timuri, İran Musikisi Tarihi.

¹ Dr.Öğr.Ü.Recep USLU; İstanbul Medeniyet Üniversitesi STMF Müzikoloji ABD; recep.uslu@medeniyet.edu.tr. Makale İngilizce olarak yazılmıştır. Konunun Türk müzikolojisini yakından ilgilendirmesi sebebiyle makalenin Türkçe tercümesinin de yayınlanması önem arz etmektedir.

THE MAKASID AL-ALHAN VERSIONS OF MERAGI OR THE BOOKS MAY BE RENAMED? MERAGI BETWEEN TIMURID SHAHRUKH AND OTTOMAN MURAD

ABSTRACT

The study of unknowns about the lives of heroes who represent our music history is one of the research areas of Turkish musicologists. Healthy writing of biographies depends on research results. World musicologists also made efforts in this field. Abdulkadir Maragi or Abdulkadir of Maraga, who was studied on him in Turkey since 1925 is an important figure in the history of Turkish or Eastern music. He has attracted the attention of local and foreign researchers as both music theorist and performer and the theoretical commentator. In this article is determined Makasid al-alhan one of his Works that was given a complete list of the manuscripts of it in some research books. However, all the researchers' thought that the manuscripts of Makasid was a single work, consisting of a single composition compared to others. In fact, this research aims to reveal that not Makasid manuscripts are composed of a single composition with the comparative text method or the critical edition method. It has been determined that the critical edition method cannot be applied between Works of the same name which do not consist of a single composition. Even though Makasid manuscripts have the same name, it has been determined that they are three versions and can only be downloaded to two group versions with the critical edition method. The first group of Makasid was written for the name of Sultan Shahrukh Timurid and second group was written for the name of Murad II Ottomani and their composition is different in ninety percent.

Keywords: Abdulkadir Maragi, Makasid al-alhan, The History of Turkish Music, Sultan Murad II, Sultan Shahrukh Timurid, The History of Persian Music.

GİRİŞ

Abdülkadir Meragi'nin hayatı ile ilgili olduğu kadar eserleri hakkında da çözülmesi gereken problemler vardır. Bu problemler Türkiye'deki Müzikoloji'yi ve müzik tarihini yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'de Meragi'nin hayatı ile ilgili çalışmaların ilk örneğini Rauf Yekta vermiş olsa da yerli araştırmacıların çalışmaları 2000 yılından sonra artmıştır. Meragi'nin eserlerine ulaşımın zorluğu bu konunun gecikmesindeki sebeplerden biridir. Ancak eserlerine ulaşabilmiş olmak da istenen akademik gelişmeyi sağlayacak doğru bilgilerle değerlendirilmesini sağlamamıştır, doğru bilgiyi doğru değerlendirmeyi engelleyen başka etkenler olmuştur.

Meragi'nin hayatı hakkında yapılan en son kronoloji bile bazı bilinmeyenleri tahminlerle çözmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda bilinmeyenleri tahmin etmek bazen isabetli olmuşsa da bazen istenmeyen tahminler literatüre girmiştir. Tahminlerin daha kesin ifadelere dönüşmesi yeni bulgulara ve yeni bulguların ise doğru analizine bağlıdır. Fen bilimlerde olduğu gibi Sosyal bilimlerde de doğru analiz, doğru bilgileri doğru değerlendirmelerle mümkündür.

Meragi'nin eserlerinin kaç adet olduğu konusundaki şüpheler, ne zaman yazıldıkları, müellif nüshası olup olmadıkları Ethe, Farmer, Schiloah gibi bütün dünya müzikologlarının üzerinde eğildikleri konulardandır. Kütüphane kataloglarının doğru bilgilerle tamamlanması ancak yeni araştırmalara bağlıdır. Meragi hakkında ilk akademik çalışmayı yapan Sureyya Agayeva'dan sonra bir taraftan pek çok konu aydınlatılmış ama üzerinde durulmayan sorunlar da olmuştur. Mesela Meragi'nin eserleri neden geleneksel mukaddime yazımına uymamaktadır? Eserlerin adları neden mukaddimedede olması gereken yerde değildir? Buna benzer farklı bakış açısıyla ortaya çıkan sorular, Meragi'nin eserlerinin arasındaki problemlerin çözüm sürecini uzatan etkenlerden biridir.

Bugüne kadar eserlerinde ve nüshalarında benzerlik ya da çeşitlilik hissedilmiş ama konu yeterince netleştirilememiştir. Ehad Arpad'ın 1974'de ilk defa ileri sürdüğü "eserlerinin birbirine benzer" olduğu tespiti daha sonra Bardakçı tarafından da tekrarlanmıştır (Arpad, 1974, s. 25; Bardakçı, 1986, s. 139). Fakat içindekileri verdiği on iki bab ya da fasılların konularından bunu tespit etmek doğru olmakla birlikte bazen yanılmaya da sebep olmuştur, Kitab-ı Lahniyye örneği gibi (yerinde açıklanacaktır). Buna bağlı olarak Meragi'nin Camiü'l-elhan adlı eserinin bütün nüshaları aynı mıdır? Bu sorunun üzerinde yeterince araştırma yapılmamıştır ve eser Taki Biniş tarafından zamanın şartları ne elverdi ise o imkanlara göre yayınlanmıştır. O Meragi'nin diğer eserlerinin

basımında da öncü müzikologlardan biridir ve eserlerinin nüshaları arasındaki çeşitlilik konusu üzerinde yeterince durmamıştır. Bu konu “aynılık göstermeyen nüshalar ayrı eser olarak sayılmalı mıdır?” sorusunu gündeme getirmektedir ve araştırmacıyı sonuçlandırılması güç bir yola sokmaktadır. Meragi'nin eserlerinin problemlerinden bir kısmı yakın zamanlarda çözümlenebilmiştir ancak sona ermemiştir. Bu makalenin üzerinde durmayı amaçladığı Makasid adlı eseri de aynı durumdadır.

Meragi'nin eserlerinden “Makasid”ı ele alacak olan bu araştırmanın konusu eserin Farsça baskı ve yazmalarıyla sınırlandırılmıştır. Makalede onun eserleri hakkında yapılmış olan Türkçe araştırmaların eksiklikleri veya kazandırdıkları üzerinde durulmayacaktır. Çünkü bu makale Makasidü'l-elhan hakkındaki yeni bulguların, analizin, sonuçların ve önerilerin akademik paylaşımından ibaret olacaktır. Bu makale aynı zamanda Makasidü'l-elhan adlı eserin nüshaları üzerinde bir edisyon kritik metodu sonucunda ortak bir metnin ortaya konulup konulamayacağını sorgulamayı amaçlamaktadır.

MAKASIDÜ'L-ELHAN OLARAK BİLİLEN ESERLERİN KOMPOZİSYON VE ADLANDIRILMASI SORUNU:

Bardakçı'nın kitabından sonra yapılan araştırmalarda görülen Makasid nüshalarının listesi hemen hemen aynıdır. Makasid listelerinin bir bütün halinde verilmesi, yazmalar üzerinde yeterince inceleme ve analiz yapılmaması, bütün yazmaların aynı kompozisyonda oldukları, aynı metinden ibaret oldukları izlenimini vermiştir. Gerçekten öyle olup olmadığı hakkında şüpheli ifadeler bazı araştırmacılar tarafından kullanılmış ancak bütün araştırmacılar bu problemi 2015 yılına kadar çözememişler ve hatta Makasid yazmalarını hep aynı eser olarak değerlendirmişlerdir. 2015 yılından sonra gelişen yeni bulgular içinde neler dikkat çekmektedir?

Birincisi 2015 yılından sonra yapılan araştırmalarda Makasid adıyla bilinen ve listelenen yazmaların hepsinin aynı metinden oluşmadıkları gerçeği ile karşılaşmıştır. İkincisi Makasid adıyla bilinen eserlerin hepsinin aynı isimle bilinmesinin doğru olmadığı anlaşılmıştır. Bu iki bulgunun birbiriyle ilişkili olması sebebiyle makalede ilk olarak bu eserlerin adlandırılması sorunu üzerinde durulacaktır.

Meragi 15 yaşında Celayirli sarayına müzisyen ve katip olarak girdi. Daha 23 yaşlarında iken Celayirli sarayında çok iyi bir müzisyen olduğunu 30 müstezadlı nevbet-i müretteb bestelerinden

dolayı çok iyi biliyoruz. Hemen hemen her eserinde bu konuyu farklı yönleriyle anlatmıştır, hatta olayın meydana geliş tarihinde şaşkınlıklar bile yapmıştır. Dolayısı ile bu konuda doğru bir bilgi sahibi olmak için bütün eserlerinin okunması gerekmektedir. Doğru bilgiye ulaşmak için eserlerinin yazım sırası, yazım tarihleriyle doğrulanmak zorundadır, fakat yazım tarihleri tek başına yeterli değildir.

Eserlerinin ilkinde Kenzü'l-elhan (: Müzik hazinesi) adını vermiştir. Kendi eserlerinde daha önceki eserlerine yaptığı atıflar aynı zamanda eserlerini hangi sırayla yazdığına dair bir ipucu vermektedir. Mesela 52 ile 62 yaşları arasında ikinci yazdığı Camiü'l-elhan (: müzik bilgisi derlemesi) adlı eserin dört nüshasında (1405, 1410, 1415, 1416) Kenzü'l-elhan'a atıf vardır, böylece ondan daha önce Kenzü'l-elhan'ı yazdığını doğrulamış olmaktadır. Fakat aynı adı verdiği bir eserin diğer nüshalarını farklı ilaveler ya da kompozisyonlarla yazmış olması yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu dört Camiü'l-elhan nüshasından birinde "Mecalis" adını verdiği "Güfte Mecmuası" ilavesi vardır, diğer Camiü'l-elhan'larda bu kısım yoktur. Bu yüzden Mecalis'in ayrı bir eser sayılıp sayılmaması modern müzikologlar arasında bir tartışma konusu olmuştur. Ancak açıkça belirgin olan bu farkın dışında diğer Camiü'l-elhan nüshalarının kompozisyonlarında veya Şerh-i Edvar ve Makasid nüshalarında farklılıklar olup olmadığı ise araştırılmamıştır. Konu hakkındaki çalışmalar, yazmalarda kompozisyon birliği olup olmadığı konusunda net bir fikir ileri sürmemişlerdir. Meragi'nin eserlerinin nüshaları üzerinde yeterli bir edisyon kritik/metin karşılaştırması çalışması yapılmamıştır.

Bu makalenin asıl konusu olan Makasidü'l-elhan olarak bilinen yazmaların-aralarındaki farklar olduğunu belirtmek için bazı araştırmalarda "eksik" kelimesi kullanılmış ise de bunun nasıl bir eksiklik olduğu açıklığa kavuşturulmamıştır. Bazı Makasid yazmaları hakkında ilk defa "eksik" ifadesini Rauf Yekta kullanmıştır, daha sonra bu tanımlama Murat Bardakçı'nın araştırmasında da yenilenmiştir. Camiü'l-elhan gibi Makasidü'l-elhan adlı eser için de bir metin karşılaştırması/edisyon kritik çalışması yapılmamış olduğundan bu makalenin yazılmasına ihtiyaç olmuştur.

Daha önce yayınlanan araştırmalarımın bazılarında Makasidü'l-elhan'ın üç versiyonu ve onların Türkçe çevirileri olduğunu duyurmuştum (Uslu, 2017 ve Uslu, 2018a, s. 118). Ancak, o araştırmaların asıl amacı Meragi'nin makasid felsefesinden etkilenip etkilenmediğini tespit etmek amacı taşıdığı için Makasid versiyonlarının birbirlerinden farkları konusunun ayrıntılarından söz

edilmemiştir. Bu makale Makasid yazmalarının farkları konusunun aydınlatılması gerektiği için ortaya çıkmıştır.

Makasidü'l-elhan olarak bilinen yazmaların yazım tarihleri sıraya sokulduğunda 1418, 1423, 1434, 1435, 1441 tarihleri öne çıkmaktadır. Meragi'nin yaşadığı zaman içinde ve ölümüne yakın tarihler düşünüldüğünde tarihleri 1418-1441 arası ile sınırlandırmak gerekmektedir. Ancak bazı araştırmalarda tekrar edilen ve yukarıda verilen tarihlerin arasında görülmeyen meşhur 1421 tarihinin bir tarihi yanlış olduğu yeni bulgulardan biridir. Makasidü'l-elhan'ın 1421 tarihli bir nüshası olduğu bilgisi ilk olarak H.G.Farmer'ın bir makalesinde verilmiş ise de işaret ettiği yazmanın bu tarihi taşımaması, bir tarihi yanlış olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Yukarıda verilen tarihlerden 1435 ve 1441 tarihli yazmalar Meragi'nin el yazısı olmadıkları için en son değerlendirilecektir.

Makasidü'l-elhan olarak bilinen yazmaların ilki 1418 tarihlidir ve Taki Biniş tarafından yayınlanmıştır. Taki Biniş bu yazmanın Makasidü'l-elhan olduğundan o kadar emindir ki yayınladığı eserin kapağına hiçbir tartışma ve eleştiri yapmadan Makasidü'l-elhan adını yazmış ve yayınlamıştır. Neyse ki o, eserin birkaç sayfasının tıpkı basımını vermiş ve bu sayfalar yazmanın ismi konusunda bir fikir ileri sürülmesine imkan sunmuştur. Aslında onun asıl amacı, kendisini destekleyen belgeler sunmak istemesiydi. Fakat nüshanın içindeki ve kapağındaki yazılardaki çeşitlilik sorgulamayı gerektirmektedir. Meragi'nin diğer eserlerinde kullandığı “nestalik, kırma talik” yazısından farklı olarak Rızavi nüshası “nesih” hatla yazılmıştır. Önceleri harekeli nesihle başlanan ve sonraları harekesiz nesih hatla devam eden bu eserin mukaddimesinde de bir eser adı aranmalıdır. Yazmanın mukaddimesinde yazarın adı açıkça ve esere ad olabilecek “muhtasar der ilm-i musiki” ifadesi görülür. Nüshanın sonunda Ramazan 821/Ekim 1418 tarihinde tamamladığına dair bir ferağ kaydı vardır. Fakat bu ferağ kısmında eserin adı yine açıkça belirtilmemiştir. Sonra talik hatla ferağ kaydının kenarına eklenen bir notta “Bu Makasid kitabını aceleyle tamamladım” yazılmıştır. Bu notta “Kitab-ı Makasid” adı ilk defa görülür (Biniş, Mukaddime, s. 35 ve 142). Bu talik hatla yazılmış notun Meragi tarafından yazıldığını kabul edersek (cümlelerin anlamı ve mim harfleri bunu mecbur kılmaktadır) esere henüz “Makasidü'l-elhan” adı verip vermediği yine belli değildir. Bu durumda esere ancak “Makasid fi ilmül-musiki” ya da “Makasid der ilm-i musiki” adlarından birini yakıştırabiliriz. Bu sonuç öncelikle kitabın adı Makasidü'l-elhan olmayabilir ihtimalini desteklemektedir.

Biniş'in yayınladığı kitabın mukaddimesinde verdiği yazmanın kapağında görülen “Kitab-ı Makasidü'l-elhan fi ilmil- musiki katibuhu ve vazıuhu Abdülkadir-i Meragi el-Hafız el-Meragi gafarallahu zunubehu” (Biniş, Mukaddime, s. 33) ifadesinin anlamı “Müzik ilminde Makasidü'l-elhan kitabı, onu yazan ve ortaya koyan Abdülkadir Meragi, Hafız ve Maragalı, Allah onun günahlarını affetsin” demektir. Bu durumda bir kişi, esere Meragi'nin ölümünden sonra bu adı yazmıştır ve onun tek gerekçesi eserin sonunda görülen talik not olabilir. Bu notun ise salt aynı ada işaret etmeyebileceği ihtimaline değinmiştik. Biniş kitabın girişinde bu konuda herhangi bir fikir ileri sürmemiş, kitabın adından şüphelenmemiştir. Kitabın ön kapağının alt kenarına yatık olarak yazılmış Makasidü'l-elhan adıyla ilgili iki not ayrıca talik hatla görülmektedir. Taki Biniş bu notların ne olduğunu ve Meragi'ye ait olup olmadığını açıklamamıştır. Bu notlar sonradan mı yazılmıştır, yoksa Meragi'nin yazdığı notlar mıdır? Bilinmemektedir.

Aynı yıl içinde Meragi iki kitap yazdı. Kitaplardan birini Kasım 1418'de Mirza Baysungur'a ve diğerini bir ay sonrasında Aralık 1418'de Şahrüh için yazdı. Kitaplardan birinin adını “Kitab-ı Lahniyye” koyduğu halde, bazıları bu eseri sadece eserin on iki bab/faslındaki konu başlıkları benziyor diye “Makasidü'l-elhan” adlı eserin yazmaları listesinde verdiler (çoğu listede), bazıları (çok azı) ise “Muhtasar der ilm-i musiki” adıyla farklı bir eser olarak (en azından kütüphane kataloglarında) kaydettiler. Şahrüh'a yazdığı kitabın mukaddimesinde de kitabın adı yoktur ve bu yazma da aynı akibete uğramıştır. Şahrüh için yazılan kitap da ya “Muhtasar Der ilm-i musiki” olarak kayda girmiş veya “Makasidü'l-elhan” yazmaları arasında listelenmiştir.

Meragi tarafından aynı yıl yazılmış “Kitab-ı Lahniyye” adlı bir eserin var olduğu bilgisi ilk defa M. Ali Terbiyet tarafından yazılmıştır. Ancak onun eserin herhangi bir yazmasından söz etmemiş olması şüphelere yol açmıştır. Taki Biniş konuya şüpheyle bakılması gerektiğini yazmış ise de, onun bu düşüncesinin doğru olmadığı yeni bulgulardan biridir.

Meragi, 1423 tarihli Sultan II. Murad için yazdığı Makasidü'l-elhan adlı kitabında Kitab-ı Lahniyye adlı eserine Kenzü'l-elhan adlı eseriyle birlikte atıf yapmıştır (TSMK nüshasından anlaşıldığı kadarıyla). Bu eserlere atıf cümlesinin Ekim 1418 tarihli Taki Biniş'in yayınladığı Makasidü'l-elhan adlı kitabın ilgili yerinde olmaması, Kitab-ı Lahniyye'den iki ay önce yazıldığı için doğaldır. Ancak eserleriyle ilgili bu atıf cümlesi aynı yılın sonunda Şahrüh adına yazdığı ve 20 Aralık 1418'de bitirdiği Makasidü'l-elhan adlı eserde de (Paris NB, Suppl. Pers. No. 1121, vr. 64b) yoktur, Şahrüh'a yazılan Makasid, Kitab-ı Lahniyye'den sonra tamamlanmasına rağmen (Bu

kitabın bir kopyasını elde ederek 1435 yılında elinde bulunduran Emir b. Hızır Mali Mevlevi'yi burada hayırla anmak gerekir²). Yapılan metin karşılaştırmasıyla Ekim 1418 tarihli Makasid ile Şahruh'a yazılan Makasid'in metin kompozisyonlarının hemen hemen aynı olduğu anlaşılmıştır. Böylece TSMK yazmasındaki atıftan dolayı yukarıda tarihleri verilen 1423 tarihli Rauf Yekta yazması ve 1434 tarihli Sultan II. Murad için yazılan Makasidü'l-elhan (Tahran-Melik yazması, nr. 832/1) adlı eserlerde de Kitab-ı Lahniyye'ye atıfın var olduğu tahmin edilebilmektedir. TSMK yazması dışında Leiden ve NO yazmalarında da aynı şekilde Kitab-ı Lahniyye'ye atıf olduğunu (Leiden, vr. 48a ve NO Yazması vr. 80a) belirtelim.

Yukarıda tarihleri anılan 1435 tarihli TSMK yazması, Meragi'nin elyazısı değildir. Muhammed ibn İlyas adlı başka biri yazmıştır/ başka bir müstensihdir. Metin kompozisyonunun 1423 ve 1434 tarihli yazmalarla aynı olduğu sanılmaktadır. 1423 tarihli yazma olayın kilit noktası olup, özel bir koleksiyonda olduğu için karşılaştırma yapılamamıştır. Ancak bu konuyu destekleyen eldeki tek şahit 844/1441 tarihli Makasidü'l-elhan yazmasıdır. Bazı Makasid yazmaları listelerinde Konya Çelebi nüshası ve Ankara Milli Kütüphane nüshası gibi ayrı ayrı eserlermiş gibi yazım hatasıyla listelenmiştir. Ankara Milli Kütüphane nüshasının tanıtımı ilk defa Fazlı Arslan tarafından yapılmıştır (Arslan, 2015: 190, tanıtımdaki tek yanılığın eserinde çalgıların tek tek anlatılmış olması bilgisidir). Bu tanıtımda yazma hakkında bilgi verilmiş ancak diğer nüshalarla karşılaştırılması yapılmamıştır. Bu yazma da Meragi'nin yazısı değil, bir başka müstensihin, Abdullah b. Hüseyin Sebzevari'nin el yazısıdır. Bu nüsha Fethullah Şirvani tarafından Anadolu'ya getirilmiş olmalıdır. Yazma içinde herhangi bir sultana ithaf yoktur. Bu durumda ilk akla gelen 1441 tarihli yazmanın ithafsız Ekim 1418 tarihli Makasid'a benzemesi gerektiği düşüncesidir. Ancak yapılan karşılaştırmada görüldü ki yazmanın metni TSMK yazması (Nuruosmaniye yazması ve Leiden yazmaları gibi) ile aynıdır. Aralarında yüzde bir-iki denecek farklılık vardır, ve bu tür küçük farklar katibin yazım tercihlerinden veya hatalarından kaynaklanabilir. Ankara Milli Kütüphane

---

² Bu birkaç yazmadan oluşan külliyat aslında Anadolu'da Emir b. Hızır Mali Karamani Mevlevi'nin eline geçmiş olduğu 838/1435 yılında hazinesinde bulunduğu dair kaydı vardır. Bu külliyat içinde Meragi'nin Makasid'i ve Kaşani'nin Kenzüt-tuhaf adlı eserleriyle zamanın perde transkripsiyonu dikkat çekicidir. 1435 yılında Karamanlı Emir b. Hızır Mali'nin II. Murad'ın etrafında bulunan danışmanlardan biri olduğu söylenebilir. Bu açıdan 1435 yılında bu eserlerin Şahruh'tan Anadolu'ya gönderildiğine dair bir fikir ileri sürmeyi mümkün kılmaktadır. Şükrullah eserleri bu yıldan sonra Türkçe'ye tercüme ettiği gibi, Osmanlı uleması Makasid adlı eserin bir benzerinin Şahruh'a yazılmış olduğunu daha o yıllarda biliyorlardı anlamına gelmektedir. Makasid adlı eserin 1418 tarihli bir nüshasının Karamanlı birinin elinde bulunması XIX. Yüzyıl yazarlarından Meragi'nin Konya'ya gelmiş olabileceği fikrini ileri sürmesine sebep olmuştur. Gazimihal de bu eseri Konya'da musikiyi ele aldığı kitabında Konya musikisine bir katkı olmak üzere bahsetmiştir.

yazmasının Ekim-Aralık 1418 tarihli Makasidü'l-elhan yazmaları ile yüzde 90-95 metin farkı vardır. Bu yazmanın 1434 tarihli yazmadan (Tahran-Melik yazması, nr. 832/1) istinsah edildiği düşünülmektedir. Böylece 1434 tarihli yazmanın da 1423 tarihli Sultan II. Murad'a yazılan nüshalarla aynı metin kompozisyonuna sahip olduğu tahmini yapılabilmektedir. Ayrıca diğer Makasidü'l-elhan nüshalarının aksine 1441 tarihli nüshayı yazan katip eserin "Makasidü'l-elhan" adını açıkça mukaddimenin içine yazmıştır.

Bu analiz sonucunda Ekim 1418'de yazılan ithafsız yazması ile Aralık 1418 tarihli Şahruh'a ithaf edilen Makasid yazmaları metinlerinin birbirine yüzde doksan oranda benzer/aynı olduğu anlaşılmıştır. Buna ilave olarak 1435 tarihli Makasid nüshasının Sultan II. Murad'ın adına ithafen ve öncekilerden tamamen farklı bir metinle yazıldığı anlaşılmıştır. Diğer yazmalardan Sultan II. Murad adını taşıyan Nuruosmaniye ve Leiden nüshalarının ve Ankara Milli Kütüphane yazmasının 1435 tarihli TSMK yazması ile aynı metine sahip oldukları tespit edilmiştir. Her ne kadar bu makalenin yazarı tarafından görülemeseler de Sultan II. Murad'a yazılan 1423 tarihli nüsha ve 1434 tarihli yazmanın da 1435 tarihli nüsha ile aynı metinde oldukları ileri sürülebilir.

MERAGİ İKİ METİNLİ BİR ESER YAZDIĞININ FARKINDA MIYDI?

Meragi, 1418 yılında 65 yaşında idi ve Herat'ta yaşıyordu. Sultan Şahruh, Timurluları bir arada tutmak için çok uğraşıyordu. Babası gibi sık sık fetihlere çıkmak yerine sık sık isyanları bastırmağa çalışıyordu. Bu nedenle bilimi sevmesine rağmen bilim adamlarına zaman ayıramıyordu. Bilim adamları ise onun ilgisinden mahrum kaldıkça psikolojileri ve moralleri bozuluyordu. Bu psikolojik etkiyi derinden hissedenlerden biri de Abdülkadir Meragi idi. Nitekim Meragi, 1418 yılında bir taraftan Mirza Baysungur'a bir taraftan Şahruh'a birer kitap yazmakla onların dikkatini çekmek istemiş olmalıdır. Şahruh'a hocalık ve Meragi'ye hamilik yapmış olan Seyyid Şerif Cürcani (ö. 1413) öleli beş yıl olmuştur. Teftazani ve Cürcani'nin uzak ülke Osmanlılara kadar uzanan şöhretli eserlerindeki Makasid felsefesini andıran bir kitap adı belki Şahruh'un dikkatini çekebilirdi. Daha ilk yazdığı harekeli nesih yazmaya bile bu adı koymuş olması, aslında bu eserin harekeli nesih yazıyı seven Osmanlılar için yazılıp yazılmadığı ihtimalini de akla getirmektedir. Osmanlılar, 1402'de Ankara savaşından beri Timurluların Batı beyliği gibi bağılıklarını gösteriyorlardı. Şahruh, Osmanlıları denetlemek için zaman zaman elçiler gönderiyor, hediyeler veriyor, hediyeler alıyordu. 1418 yılında Şahruh'un Osmanlılara bir elçi gönderme arzusu mu vardı? Neden bu adla bir eser yazıldı? Yoksa Meragi'nin sıkıntısına çare olarak bulduğu

“Makasıd” kelimesi, Şahruh’un ilgisini eski günleri hatırlatacak bir eser adı girişimi miydi? Bu soru, bir makalede ifade ettiğim gibi, beni Meragi’nin Makasıd felsefesinden etkilendiği sonucuna götürmüştür (Uslu, 2018a). Nitekim eserinde verdiği meclis adabları, müzik faslı öncesinde Kuran okunması gerektiği bilgisi, Mecalis adlı eserinde verdiği şiirlerin hemen hepsinin toplumsal din ve ahlaka yönelik şiirlerden oluşması, ama en çok da “Makasıd” terimini eserlerinden bir kaçında kullanmayı tercih etmesi, bu felsefeden hoşlanan hem Şahruh’a hem de Murad’a eser yazması, onun “Makasıd felsefesi”nden etkilendiğini desteklemektedir.

Sultan II. Murad’a yazdığı Makasidü'l-elhan kitabını tamamladığı 1423 yılında Meragi 70 yaşındaydı ve Herat’ta yaşıyordu. Şahruh’un elçileri onun bu eserini Osmanlı sultanına ulaştırdılar. Şüphesiz bu elçiler, II. Murad’a getirdikleri hediyeler yanında Şahruh’un isteklerini de bildirmişlerdir. Her ne olursa olsun yazar Meragi’nin hem Şahruh’a hem de Sultan II. Murad’a farklı kompozisyonlarla kitaplar yazmasının arkasında bazı sebepleri vardı. Bu sebepler siyasi-sosyolojik olabileceği gibi psikolojik de olabilir. Dolayısıyla yazar Abdülkadir Meragi iki farklı metinden oluşan ama aynı adı taşıyan eserler yazdığının farkında idi. Asıl soru aynı adı taşıyan bu iki eserin farklı kompozisyonlarla yazıldığını Şahruh farketmiş midir? Diğer Timurly aydın devlet erkani farketmiş midir? Osmanlılar bu durumu farketmiş midir? Şahruh’un bu durumu bildiği ve sesini çıkarmadığını söyleyebiliriz, onun etrafındaki devlet erkani da suskun kalmış olabilir. Timurly devlet erkani suskun kalsa bile Osmanlı devlet erkani bunu nasıl karşılamış olabilir? İki eserin aynı adı taşımasından şüphelenen “ulema”nın dedikoduları önlenebilmiş midir? Muhtemelen Edirne’de Emir b. Hızır Karamani’nin Şahruh’a yazılmış Makasıd’ı kopyalamış olması, durumu fark ettiği anlamına gelmez mi?

Şimdi, Makasidü'l-elhan yazmaları arasında metin kompozisyonlarının farklı olduğu anlaşıldı. Meragi diğer eserlerinde bu Makasıd eserlerine farklı eserlermiş gibi atıf yapmış mıdır? Yaptığımız incelemelerde Meragi’nin eserlerinde Makasidü'l-elhan’lara, hatta son eseri Zevaid-i Fevaid-i Aşere’sinde (Uslu, 2018b, s. 1) bile, birbirinden ayırmaksızın hep aynı adla atıf yapmış olduğu anlaşılmıştır. Bu durum aynı eser olup olmadığı konusunda araştırmacıları kesinlikle yanıltmıştır.

Meragi’nin eserlerinde (hep aynı kompozisyonlardan oluşan eserlermiş gibi) Makasidü'l-elhan’a aynı isimle atıf yapmış olması, modern müzikologların yanılmasına sebep olmuştur. Yazmalar arasındaki fark tam olarak netleştirilemediği için müzikologlar tek bir eser listesi altında

Makasidü'l-elhan'a benzeyen yazmaları bir arada toplamışlardır. Yazmalar, Rauf Yekta'dan beri, hepsinin aynı kompozisyonda fakat bazılarının "eksik" metinle yazıldıkları düşüncesi ile listelenmiştir. İfade edilmeyen nokta genellikle müstensih katiplerin bilerek veya bilmeyerek metinde atlama yapmış olabilecekleri şeklinde kalmıştır. Bu konu edisyon kritik metodu ile yakından ilgili olduğu için ayrıca değerlendirilecektir.

Bu konuda sonuç olarak denebilir ki Meragi iki farklı metinden oluşan fakat aynı Makasidül-elhan adını taşıyan kitaplar yazdığının farkındaydı ve muhtemelen böyle bir eser yazdığı için kendisiyle gurur duyuyordu. Çünkü ona göre bu durum, aslı Türk olan birinin muhtemelen nasıl mükemmel derecede Farsça'ya hakimiyetini gösteriyordu.

BÜTÜN MAKASIDÜ'L-ELHAN YAZMALARINA EDİSYON KRİTİK METODU UYGULANABİLİR Mİ?

Edisyon kritik metodu, birçok nüshadan tek bir sağlıklı metine sahip eser elde etmek için uygulanan bir metottür. Bu metodun uygulanması bazı şartlara bağlıdır. Bu şartlar içinde en önemlisi bütün yazmaların aynı kompozisyona sahip kitabın kopyaları olması gerekir.

Meragi, eserlerinde Makasidü'l-elhan'a hep tek bir esermiş gibi atıf yapmıştır, o halde bir gün bütün Makasidü'l-elhan yazmaları bir araya getirildiğinde ve edisyon kritik metodu uygulandığında tek bir metin elde edilebilir mi? Müzikologlar, Meragi'nin Makasidü'l-elhan adında tek bir eseri varmış gibi, bu amacı gerçekleştirmenin hayalini kurdular. Bu sebepten onlar görebildikleri yazmaları karşılaştırdıklarında bazılarını "eksik" diye nitelendirdiler. Özellikle onlar Meragi'nin yazısı olduğu tahmin ettikleri Makasidü'l-elhan yazmaları arasında ortak bir metin olabileceği yanılgısına düştüler. Rauf Yekta, yazmaları istinsah ederken bu hayali gerçekleştirmek üzere çaba harcamış ilk kişilerden biri olmalıdır. Oysa bilindiği üzere ortak bir metni olmayan eserler arasında metin karşılaştırması yapılamaz ve bu çeşit eserlere edisyon kritik metodu uygulanamaz. Uygulamaya çalışılırsa ortaya yeni metin inşasıyla çıkan ürün yepyeni bir eser olur ve bu yeni eser Meragi'ye ait bir eser olarak değerlendirilemez. Bu durumun bir başka örneği Zevaid-i Fevaid-i Aşere'dir (Uslu, 2018b, s. xiv. Eserde gerekli açıklamalar yapılmıştır).

Makasidü'l-elhan yazmalarının birincisi ithafsız, ikincisinin Şahrüh'a, üçüncüsünün Murad'a ithaf edildiğinden söz etmiştik (Uslu, 2018a, s. 118). Bu üç versiyondan ilk ikisi kompozisyon açısından birbirine çok benzerdir, neredeyse yüzde 5-10'luk bir fark vardır. Kompozisyonların aynı sıralı

cümlelerle bulunması edisyon kritik yapılabileceği anlamına gelmektedir. Taki Biniş'in yayınladığı Makasidü'l-elhan metni ancak Şahruh için yazılan Makasid metni ile edisyon kritik yapılabilir. İkincisi ile üçüncüsü arasında metin karşılaştırması yapılamaz. Bunun sonucunda iki farklı Makasidü'l-elhan metnin oluşması kaçınılmazdır. Biri Şahruh'a sunulan Makasid, diğeri Murad için yazılan Makasid metinleri oluşacaktır. XXX

Dikkatli araştırmacılarca nüshalar hakkında "eksik" nitelemesinin kullanılmasının arka planında ne olabilir? Yazmaları "eksik" diye niteleyen araştırmacıların zihninde katiplerin yazmaları kopyalarken bazı metinleri atlamış olabilecekleri ihtimali vardır. Eserin uzun olmasından ve istenen sürede eserin yazımını tamamlayamama endişelerinden dolayı, katiplerin bazı kısımları yazarken atladıkları bir ihtimaldir. Nitekim Sultan II. Murad'a yazılan Makasidü'l-elhan nüshaları arasında katiplerin bazı kısımları atladığına dair örnekler görülmüştür. Fakat kolayca belirlenemeyen bu tür atlamalara rağmen Sultan Şahruh için yazılan Makasid ile Sultan II. Murad'a yazılan Makasid yazmalarından bir tek Makasidü'l-elhan metni oluşturmak imkansızdır. Bu iki farklı Makasid metinleri üzerinde edisyon kritik metodu uygulanamaz.

Makasid yazmalarının iki farklı kompozisyondan oluşmaları ancak iki farklı kitap elde edilmesini sağlar. Bu durumda iki farklı kompozisyondan oluşan iki kitabın aynı adla adlandırılması probleminin ortaya çıkması ise kaçınılmazdır.

Meragi daha sonra yazdığı eserlerinde Makasidü'l-elhan eserine bir ayırım yapmaksızın hep aynı isimle atıf cümleleri kullanmıştır. İki farklı eserin aynı adı taşıması okuyucu ve araştırmacıların kafasını karıştırmaktadır. Bu duruma ancak şu şekilde bir isimlendirme çözümü önerilebilir: "Makasidü'l-elhan li's-Sultan Şahruh Timuri" ve "Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad Osmani". Çünkü her ikisi de eserlerin içinde "Sultan" olarak anılmaktadır.

Meragi onlara birbirinden tamamen farklı iki kitap yazmadı çünkü belki de onlardan birine daha iyi kitap yazdı dedikodusunu önlemek istedi. Bu şekilde birbirinin aynı olan eser üretmesi kendisi için belki de bir övünç kaynağı idi.

MAKASIDÜ'L-ELHAN YAZMALARARI ARASINDAKİ ÖNEMLİ FARKLAR NELERDİR?

Makasidü'l-elhan yazmalarının Sultan Şahruh'a yazılanlar ile Sultan II. Murad'a yazılanlar olmak üzere iki guruba ayırmak zorunda olduğumuz sonucundan bahsetmiştim. Sonrasında bu iki farklı

metin üzerinde edisyon kritik metodu uygulanamayacağından da söz ettik. Burada bütün farklardan söz etmek mümkün olmadığı için iki eserin bir metin haline getirilemeyeceğine delil olacak bazı özelliklerden söz etmek yeterli olacaktır. Şunun altını çizmek lazım Meragi her iki eserinde de benzer cümleler kullanmıştır, ancak bu benzerlikler edisyon kritik metodu ile bir tek eser metni oluşturmaya yetecek kadar çok değildir.

Giriş kısmı: Makasidü'l-elhan yazmalarının başlangıcındaki dua ve giriş kısmında benzer cümlelerin çoğunlukta olması bir diğer özelliktir, bu özellik aynı kitap olduğunu düşünen müzikologlar için yanıltıcı olmuştur. Girişte bulunan Sultan II. Murad'a ithaf cümleleri Şahruh'un adının geçtiği cümlelerle (no.1121, vr. 3a) dikkat çekecek derecede neredeyse aynıdır. Ancak her iki Makasid'in girişinde birkaç farklı ifade vardır. Örneğin, Şahruh'a yazılan Makasid'in girişinde "in muhtasar râ der ilm-i musiki te'lif kerdem" (no.1121, vr. 2a ikinci satır) ve "in muhtasar râ müretteb gerdânidem" (no.1121, vr. 2a son iki satır) ve "izâfet kerdem" (no.1121, vr. 3a beşinci satır) ve "muvaşşah ve müşerref gerdânidem" (no.1121, vr. 3a altıncı satır) derken Sultan Murad için yazılan eserde "in muhtasar râ der ilm-i musiki te'lif kerd" ve "muvaşşah ve müşerref ve müzeyyen gerdânidem" (TSMK, vr. 2b dokuzuncu satır ve 3a ikinci satır; NO, vr. 2a altıncı satır, vr. 2a "izâfet kerd" dokuzuncu satır; vr. 2b dört ve beşinci satır "muvaşşah ve müşerref ve müzeyyen gerdânidem"; Leiden yazması, vr. 1b aynı ifadeler) yer almaktadır (1423 tarihli nüshada ne yazdığı bilinmemekte, ancak TSMK ile aynı olduğu tahmin edilmektedir). Dikkat çekilmek istenen kelimeler "te'lif kerd", "te'lif kerdem", "izâfet kerd", "izâfet kerdem" fiillerinin şahıs kipleri ve "müzeyyen" kelimesi farklılıklarıdır. Her iki Makasid'da Şahruh ve Murad için hürmet ifade eden övgüler neredeyse aynı, birkaç kelime ve isimler farklıdır. Girişin sonundaki hadisler her iki Makasid nüshasında da dört hadis aynıdır. Mevlevi Abdülbaki Nasır Dede'nin kullandığı Ankara Milli Kütüphane nüshasında da dört hadis metni aynen yer almaktadır (Milli Ktp. No. 06MilYzA.5238, vr. 1a-2a), bu yazmada diğer babların kompozisyonları da aynıdır.

Birinci bölüm: Makasid metinlerinin en önemli farklarından biri birinci bölümdür. Birinci bölümün başlangıç cümleleri ve devam eden kompozisyonu tamamen birbirinden farklıdır. Birinci bölüm konusu verildikten sonra Sultan Şahruh'a sunulan Makasid "Bil ki musiki yunanca bir sözdür" diyerek başlar, Sultan Murad'a sunulan Makasid ise "ses işitme oluşumlarından bir keyfiyettir" diye başlar. Ve her ikisinin de cümleleri farklı bir kompozisyonla devam eder (Ankara Milli Kütüphane'deki yazma da ses tanımıyla başlar). Her ikisi sayısal benzerlik olarak üç fasıllık

birinci bölümden oluşur. Biniş yayını birinci faslın sonunda “Camiü'l-elhan kitabında bu tarifleri verdim” yazar, Şahruh'a yazdığı Makasid'in birinci faslının sonunda “Kenzü'l-elhan kitabında bu tarifleri verdim” yazar, böylece farklı kitap adlarıyla kompozisyonda fark oluşturur, ama diğer cümleler birbirinin hemen hemen aynıdır. Sultan Murad'a yazdığı Makasid'in birinci faslı sonunda ise herhangi bir kitap adı anılmamıştır, tamamen farklıdır. Sesin nasıl oluştuğundan bahseden birinci bölümün ikinci faslı, TSMK yazmasında aralara serpiştirilmiş bir iki cümle dışında Şahruh için Makasid kitabıyla birbirine benzer. Birinci bölümün üçüncü faslı sesin tizlik ve pestliğin sebepleri ile ilgilidir. Biniş yayını ile Şahruh'a sunulan Makasid'in üçüncü faslı aynı metinden oluşmaktadır; Murad'a sunulan Makasid'da aynı konuyu ele alan üçüncü fasıl farklı bir kompozisyonla yazılmıştır. Bu farkların yanısıra kullandığı bazı cümlelerin farklı fasıllarda verildiği de görülmektedir.

Şahruh'a yazılan Makasid'in ikinci faslında bulunan “cem”in tarifi ile ilgili bir cümleyi, Murad'a sunulan Makasid'in birinci faslının ortalarında bulabiliyoruz. Bu açıdan da benzer cümlelere farklı fasıllarda karşılaşılması müzikologları iki eserin aynı olduğu yanılgısına sürüklememelidir. Farklı cümlelerin çokluğu iki Makasid eserini birbirinden ayıran en önemli özelliklerdendir. Burada bilgi verilen birinci babdan yola çıkılarak yazmaların aralarında gösterilen metin farkları diğer bablarda da benzer şekilde mevcuttur.

İki eser arasındaki farklardan biri de bir bölüm içindeki fasılların sırasıdır. Bazen Şahruh'a sunulan Makasid'da bir bab altında bulunan fasıl, Murad'a sunulan Makasid'da farklı bir sırada bulunmaktadır. Buna ikinci bab içinde yer alan fasıllardan örnekler verilebilir.

İkinci bab: Şahruh'a sunulan Makasid'da fasıllar: 2/1 Bir telde perdelerin taksimi, 2/2 Aralıklar ve oranları faslı, 2/3 Uyumsuzluğun sebepleri faslı, 2/4 Aralıkların birbirine eklenmesi faslı, 2/5 Aralıkların çıkarılması faslı, 2/6 Aralıkların yarılanması faslı, 2/7 Tellilerde yaygın-düzen faslı. Murad'a sunulan Makasid'da ise fasıllar sırasıyla: 2/1 Bir telde perdelerin taksimi, 2/2 Aralıklar ve oranları faslı, 2/3 Kadim yöntemle Aralık oranları faslı, 2/4 Müttefik aralıklar faslı, 2/5 Uyumsuzluğun sebepleri faslı, 2/6 Aralıkların birbirine eklenmesi, 2/7 Aralıkların çıkarılması faslı, 2/8 Aralıkların birbirinden fazlalığı faslı, 2/9 Aralıkların yarılanması.

Görüldüğü üzere ikinci babların fasıllarının sayısında ve sırasında farklılık vardır. Parçalar bazen benzer cümleler barındırsa bile çoğunlukla farklı metinlerden oluşmaktadır.

Bir örnek verecek olursak yine ikinci babın ilk faslında bir tel üzerinde perdelerin olduğu yerler anlatılırken, her zaman bir tel üzerinde bölünmeler yapılarak anlatılan kısım birbirine benzer cümlelerden oluşmaktadır. Fakat devamında kurduğu cümlelerde atıf yaptığı kitap isimlerinde bile farklılık vardır. Şahruh'a yazdığı Makasîd'da "ben bu konunun daha doğru bir yöntemini buldum ve Camiü'l-elhan'da yazdım" (1121, vr. 8b; Biniş, s. 17 aynı) derken, Murad'a yazdığı kitapta aynı konuda yine aynı yerde kurduğu cümlede "Kenzü'l-elhan'da yazdım" (TSMK, vr. 8a) diyerek farklılık oluşturmaya çalışır. Bir çok kez görülen atıflarındaki kitap isimlerindeki farklar, farklı ifade oluşturmak için sığındığı cümlelerdir. Burada göstermek istediğimiz fasılların yer farklılığına örnek olarak "uyumsuzluğun sebepleri faslı" Şahruh'a yazılan Makasîd'da üçüncü fasıl iken Murad'a yazılan Makasîd'da ise beşinci fasıldır ve kompozisyonları farklıdır.

Makasîd metinleri arasında bazen birinde olmayan fasıl, diğer yazmaya eklenmiş olabilir. Nitekim yukarıdaki ikinci babda görüleceği üzere Murad'a sunulan "2/3 Kadim yöntemle Aralık oranları faslı", Şahruh için yazılan Makasîd'da yoktur. Bu iki eserin yazımı arasında beş yıllık bir fark ile Meragi'nin eserine yeni eklemeler yaparak zenginleştirdiği anlamına gelmektedir.

Meragi'nin daha önce yazdığı kitaplara atıf yapmış olmasının kitapları arasındaki tarih sırası konusunda bir ipucu vermekte olduğundan söz etmiştik. Bu çeşit atıflar iki Makasîd arasındaki metinlerin farklı olduğunu gösteren delillerden biridir. Makasîd'dan önce yazdığı Kenzü'l-elhan ve Camiü'l-elhan kitaplarına yaptığı atıfların bile iki Makasîd nüshasının farklarından biri olduğuna örnek göstermiştik. Sultan Şahruh'a yazdığı Makasîd'da Camiü'l-elhan'a (1121, vr. 8b; Biniş, s. 17 aynı), Sultan Murad'a yazdığı kitapta "Kenzü'l-elhan'da yazdım" (TSMK, vr. 8a) diyerek atıf yapar, böylece iki Makasîd kitapları arasında bir fark yaratmağa çalışmıştır. Makasîd li's-Sultan Murad içinde Lahniyye Kitabına yaptığı atıf da bir başka önemli örnektir.

Makasîd'ın dokuzuncu babı "ika-devirler" konusuyla ilgilidir. Her iki Makasîd metinlerinin benzer cümleler kadar farklı cümleleri de vardır. Konu başlığı ve metindeki benzerlikler müzikologları iki eserin aynı olduğu yanılgısına düşürmemelidir. Uzun uzadıya farklı cümlelerden birçok örnek yerine kendi kitabına yaptığı bir atıftan örnek verilebilir. İka-devirlerden "remel"i anlatırken Sultan Murad'a yazdığı Makasîd'da "Kitab-ı Lahniyye ve Kenzü'l-elhan" adlı eserlerinin ikisine birden bir atıf cümlesi yer almaktadır (TSMK, vr. 54a). Bu atıf cümlesi Sultan Şahruh'a yazdığı Makasîd'ın daha kısa ama benzer cümlelerle anlattığı "remel" bahsinde yoktur

(1121, vr. 62a-b; Biniş, s. 95 aynı cümlelerle remel) ve eserin hiçbir yerinde “Kitab-ı Lahniyye”ye atıf yoktur.

On ikinci bab: Bu faslı ele almamızın sebebi çok belirgin farklardan birini bize sunmasından kaynaklanmaktadır. Bu bölümün bahsettiği konulardan biri çalgılar kısmıdır. Meragi, Şahruh için yazdığı on ikinci babın yedinci faslında çalgılara genişçe yer vermiş, çalgıları tek tek anlatmış, hatta kendisinin çalgılarda yaptığı değişiklikleri açıkça belirtmiştir. Buna benzer bir bölüm Biniş'in yayınladığı Makasid ve Camiü'l-elhan eserlerinde de vardır, ancak orada kendi icatları ve geliştirdiği çalgılar hakkındaki cümleleri yoktur, bu cümleler Şahruh'a yazılan Makasid'da daha belirgindir. Sultan Murad'a yazdığı Makasid'in on ikinci babın yedinci faslı da çalgılara ayrılmıştır, ancak çalgılar kısmı sadece sınıflandırmadan ibarettir, çalgıların tek tek anlatımı yapılmamıştır. On ikinci bölümün çalgılar hakkındaki bu faslı iki Makasid arasında önemli farklardan biridir.

Son konu: İki Makasid'in son konularının/fasıllarının farklı olması da iki yazmayı birbirinden ayıran farklardan biridir. Şahruh için yazılan Makasid'in son faslı, bir müzik biçimi olan “mutedil” konusu; Sultan Murad'a yazdığı Makasid'in son faslı benim “sahne bilgisi” diye tercüme ettiğim “meclis edebleri” konusu hakkındadır. Yazmaları birbirinden ayırmanın yollarından biri de son fasıllarda işlenen konulardır.

Meragi, bazen cümlelerin yerlerini değiştirdi, bazen bölümlerde yeni fasıllarla eklemeler yaptı, bazen fasılların sıralarını değiştirdi, bazen farklı tablolar veya şekiller yaptı, bazen tablolarda farklı rakamlar yazdı, aynı konudaki fasılları farklı bölümlerde verdi. Sonunda iki farklı metinden oluşan iki Makasidü'l-elhan kitabı yazdı. Yukarda bazı önemli farkları yazdık. İki Makasid arasındaki farklara dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. En önemli fark elbette iki aynı adı taşıyan eserin metin kompozisyonundaki farktır. Sultan Murad'a yazılan Makasid neredeyse tamamı farklı cümlelerden inşa edilmiş yeni bir metindir. Aynı konuları anlattığı için benzer cümleler olması kaçınılmazdır, ancak benzer cümlelerin oranı çok azdır. Benzer cümlelerin oranı o kadar azdır ki, ikisi aynı metinden oluşan eser demek için yeterli değildir. Ortalama tahminle iki kitap arasındaki fark yüzde doksanın üzerindedir.

Bütün bu bulgular Şahruh'a yazılan Makasid ile Murad'a yazılan Makasid metinlerinin bir ortak metinden oluşmadığını, Makasid nüshaları üzerlerinde edisyon kritik yapılarak tek bir metin haline getirilemeyeceğini desteklemektedir. O halde ne yapılabilir?

MAKASID YAZMALARINI İÇİN NE YAPILABİLİR?

Önce Meragi'nin üç ayrı Makasid yazdığını kabul etmeliyiz. Sonra yapılan karşılaştırma sonucunda iki grup Makasid metni oluşabileceğini ve iki grupta şekillendirebileceğimizi de kabul etmeliyiz. Bunlardan birinci grup Sultan Şahruh'a sunulan Makasid metnine benzeyenler, ikincisi ise Sultan Murad'a yazılan Makasid metnine benzeyenler. Şu ana kadar elde edilen verilere göre Makasid yazmalarını iki grupta toplayabiliriz:

Birinci grup, Sultan Şahruh'a yazılmış Makasid nüshaları: 1-Biniş'in 1977'de yayınladığı Meşhed-Rızavi Ktp. no. 539 yazması (ithafsız); 2-Meşhed-Rızavi no. 6454 yazması (Rızavi'den istinsah, Bardakçı, s. 143); 3-Fransa Paris Bibliothéque Nationale, no. 1121 yazması (Şahruh'a ithaflı).

İkinci grup, Sultan Murad'a yazılmış Makasid nüshaları: 1-1423 tarihli Rauf Yekta yazması (şimdilerde özel bir koleksiyonda); 2- TSMK Revan nr. 1726 yazması (Murad'a ithaflı, 1435 tarihli); 3-İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi no. 3656 yazması (Murad'a ithaflı, 1497 tarihli); 4-İstanbul Belediye no. K4 (NO'dan istinsah); 5-Leiden Üniversitesi Kütüphanesi no. Or.271 yazması (Murad'a ithaflı, 1580 tarihli); 6-Tahran Melik yazması no. 832/1 (1434 tarihli); 7-Ankara Milli Kütüphane No. 06MilYZA.5238 yazması (ithafsız, 1441 tarihli Celaleddin Çelebi veya Nasır Dede nüshası). Bu son yazmanın girişinde eserin adı yazıldığı için Sultan Murad'a yazılan yazmalarda "Makasidü'l-elhan" adının kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bardakçı, Makasidü'l-elhan'ın on dört yazmasını listeledi. Onun listesindeki on yazmayı inceledik ve Makasid'in on yazmasının hangi grup içinde yer aldıklarını bulduk. Listedeki yazmalardan biri Kitab-ı Lahniyye (Bodleian Library, Ouseley, no. 264, eski numara 385) adında farklı bir kitaptır (Uslu, 2015, s. 38-39).

Sonuç olarak, bu iki grup kitapların ayrı ayrı metin edisyon kritikleri yapılmak zorundadır. Ortaya çıkacak iki ayrı eserin adlandırılması için de bu makalenin önerdiği yöntem izlenebilir: Makasidü'l-elhan fi ilmi'l-musiki li's-Sultan Şahruh Timuri (1) ve Makasidü'l-elhan fi ilmi'l-

musiki li's-Sultan Murad-ı Sani Osmani (2). Makasid'lar arasında ikincisi birincisinden beş yıl sonra yazıldığı için daha mükemmel denebilir. Müzikoloji ve müzik tarihi açısından Meragi'nin fikirlerindeki gelişim ve değişimi takip edebilmek için her ikisinin de edisyon kritik yöntemle doğru/sağlıklı metinlerine ihtiyaç vardır.

SONUÇ

Bu makale Meragi'nin yazdığı eserlerden biri olan Makasidü'l-elhan yazmalarını araştırmayı amaçlamıştır.

Makalenin sonuçlarından biri Makasidü'l-elhan yazmalarının arasında metin farklılıklarının var olduğu tespit edilmiş olmasıdır. Bu farklılıklar Meragi tarafından yazılmıştır.

Bu farklılıklar Makasid yazmalarının üç versiyon olduğunu göstermektedir.

Bunlara bağlı olarak bir diğer bir sonuç üç versiyon olan kitabı aynı isimle anmanın ve onlara atıf yapmanın tek bir kitaba atıf yapılmış gibi görünmesidir. Atıf yapılan bilginin sayfasını bulmak güçlükleri barındırmaktadır. Biz bütün Makasid yazmalarının aynı olmadığını tespit ettik.

Bu makale ayrıca üç versiyon olarak tespit edilmiş olan Makasidü'l-elhan'ların edisyon kritik metoduyla iki Makasidü'l-elhan versiyonuna indirgenmesinin mümkün olduğunu göstermiştir. İki Makasid metnini birbirinden ayırmanın ya da elde bulunan Makasid'in hangi versiyon olduğunu tanımlamak için bu makalede verilen bulgulardan yararlanılabilir.

Bu makale iki Makasidü'l-elhan yazmasını birbirinden ayırmak için bazı önemli farkları göstermektedir. Makasidü'l-elhan yazmaları olarak listelenen eserlerin hepsi birbirinin nüshası olarak nitelendirilemeyecek derecede iki farklı metinden oluşmaktadırlar. Bu farklı metinlerin sınıflandırılmasından iki grup Makasidü'l-elhan yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki grup Makasid metninden müzikolojide de uygulanan metin edisyon kritik metoduyla bir ortak metin oluşturulması mümkün değildir.

İki Makasid grubundan oluşan yazmaların adlandırılması için bu makalenin önerisi: 1-İlk defa 1418 yılında yazılmış olan yazmaya benzeyenler "Makasidü'l-elhan fi ilmi'l-musiki li's-Sultan Şahruh" olarak adlandırılmalıdır. 2-ilki 1423'te yazılmış olan diğer yazmalar için "Makasidü'l-

elhan fi ilmi'l-musiki li's-Sultan Murad-ı Sani" diyerek adlandırılmalıdır. Kompozisyonlarının farklı olduğu da belirtilmelidir.

Makalenin araştırmacılara önerisi ise elde ettiğiniz yazmanın hangi tip Makasidü'l-elhan olduğuna bu makalenin verileri ile karar verebilirsiniz.

Son soru: Dünya müzik tarihi ve müzikoloji açısından hangi grup Makasid metnine ihtiyaç vardır? Müzik teorisinin ve Meragi'nin fikirlerindeki gelişim ve değişimi takip edebilmek için her ikisinin de edisyon kritik yöntemle doğru metinlerine ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

Arpad, Ehad (1974). "Abdülkadir Merâgî", *Küçük Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Fasikül I, s. 25-26.

Arslan, Fazlı (2015). "Herat Bölgesi Sanat merkezinden İsimler: Abdülkadir Meragi, Oğlu Abdülaziz, torunu Mahmud, Abdurrahman Cami, Hüseyin Baykara, Alişah", *İslam Medeniyetinde Musiki*, İstanbul: Beyan yay., s. 183-197

Bardakçı, Murat (1986). *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul: Pan yay.

Biniş, T. (1977). "Mukaddime", *Makasidü'l-elhan*, ed. Taki Biniş, Tahran, içinde.

Ethe, H. (1980). *Catalogue of Persian the manuscripts in the India office Library*, London

Farmer, H. G. (1986). *Studies in Oriental Music* (ed. E.N.). Frankfurt

Farmer, H. G. (1940). "Abd al-kadir b. Ghaybi", *Encyclopedia of Islam* (İng.), Leiden: Brill yay. I, 66-67; ayz., "Abdulkadir Gaybi". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB yay. c. 1, s. 83-85

Meragi, *Kitab-ı Lahniyye*, Bodleian Library, Ouseley, nr. 264

Meragi, *Makasidü'l-elhan*, ed. Taki Biniş, Tahran 1977; C. Karabaşoğlu'nun doktora tezinde bu kitap Türkçeye tercüme edilmiş fakat Sultan Murad'a yazılan Makasid ile karıştırılmıştır.

Meragi, *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Şahruh Timuri*, Paris BN Suppl. Persian MS. no. 1121

Meragi, *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad-ı Sani Osmani*, TSMK Revan yazması, no. 1726; Leiden University Library, no. Or.271 yazması; İstanbul Nuruosmaniye Library, no. 3656 (ve İstanbul Belediye no. K4 NO yazmasından kopya); Ankara Milli Kütüphane Milli Ktp. No. 06MilYzA.5238 yazması, vr. 1a-98b arası, 1441 tarihli.

Rauf Yekta Bey (1925). *Esatiz-i Elhan Abdülkadir Meragi*. İstanbul: Özel yay. 1341

Schiloah, A. (1979). *The Theory of Music in Arabic Writings 900-1900*. Münih

Terbiyet, M. Ali (1314 hş). “Abdülkadir Meragi”. *Danışmendan-ı Azerbaycan*, Tebriz 1314 hş., s. 258-264

Tetik-Işık, Seher - R. Uslu (2013). *Music Bibliography Foreign Publics: Muzik Bibliyografyası Yabancı Yayınlar*. İstanbul: Pan Yay.

Uslu, R. (2015). *Music Bibliography -I Books*, İstanbul: Çengi yay.

Uslu, R. (2015). “Ünlü Müzisyen Meragi Hakkında Yeni Bulgular”. *Rast Müzikoloji*. III/1, s. 32-41

Uslu, R. (2017). “Makasid’in Kac Versiyonu Vardır?”. musikidergisi.com. çevrimiçi er.tarihi 15.09.2017

Uslu, R. (2018a). “Meragi ve Makasid Felsefesi”, *Current Academic Studies in Fine Arts*, ed. M. Yılmaz, Ankara: Gece kitaplığı yay., s. 115-123

Uslu, R. (2018b). *Meragi'nin Son Müzik Eseri Zevaid-i Fevaid-i Aşere*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yay.